

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatójával, Kónya Ádámmal beszélget Halász Péter

Az oly sok vajúdas közepette születő erdélyi változások egyik komoly eredménye, hogy a Sepsiszentgyörgyön működő múzeum néhány héttel a decemberi fordulat után visszakapta eredeti nevét, és azóta ismét Székely Nemzeti Múzeumként szolgálja eredeti, több mint száz esztendeje megfogalmazott célkitűzéseit. De nemcsak nevét és feladatát kapta vissza, hanem új igazgatója is van, Kónya Ádám tanár személyében. Nem hiszem, hogy aki valamelyest is ismeri az egykori Háromszék, ma Kovászna megye közelmúltjának művelődését, találhatott volna nála alkalmasabb embert erre a posztra. Kónya Ádám tanáremberként nemcsak tanítványait nevelte a szűkebb szülőföld ismeretére és szeretetére, de hagyományfeltáró, műemlékeket bemutató, kiállításokat szervező tevékenységével megyéjének valóságos szellemi mindenese volt az elmúlt évtizedekben. Ahogy lehetett: a megyei lapban, templomok szószékéről, faragótáborok táborúzei mellett, iskolai órákon, magyarországiakat kalauzolva, könyvekhez illusztrációs anyagot szállítva, a szellemi partizánháború ezerféle útján-módján szolgálta népének évszázadok alatt létrehozott értékeit. Jól választottak tehát a szentgyörgyiek, amikor őt tették a bizonyára nemcsak nevében újjászülető Székely Nemzeti Múzeum élére.

● *Mikor is létesült a múzeum? Úgy tudom, hogy maga a gyűjtemény előbb megvolt, mint az épület?*

A gyűjtemény jóval előbb, még az 1870-es években jött létre Cserey Jánosné Zatureczky Emilia fáradozásának eredményeként. 1877-re körülbelül 8500 tárgyból állt, így a hölgy már nem is tudta kezelni, Vasadi Gyula történelem szakos tanárt bízta meg a gondozásával.

● *Ki volt ez a Csereyné?*

Imecsfalvi földbirtokos volt, ahol ma is megtalálható a Cserey kúria. Nagyon érdekes, hogy a Székely Nemzeti Múzeum kifejezés már évekkel az alapító levél megszületése előtt szerepel Zatureczky Emilia levelezésében, gyűjteményszervező tevékenysége tehát nem kedvtelésből való műgyűjtés volt, az anyagot kezdettől fogva közcélra szánta. Társadalmi helyzeténél fogva hozzájutott a különböző kúriákban őrzött középkori értékekhez, kardokhoz, amit a rokonok és az ismerősök bizalommal adtak át neki.

A hírre, hogy a székelyek múzeumot akarnak csinálni, a Turinban élő Kossuth Lajos is felfigyelt. Azt az érdemkeresztet, amelynek ő volt a nagymestere, s aminek egy példányát Bem halála után a török hatóságok visszaszolgáltattak neki, egy levél kíséretében eljuttatta – akkor még így nevezték – a Cserey Gyűjteménybe.

● *Mikor kelt a Székely Nemzeti Múzeum alapítólevele?*

1879. szeptember 15-én, Háromszék, Csík és Udvarhely vármegyék főispánjainak jelenlétében írták alá. Kezdetben Maros megyére azért nem terjesztették ki a hatáskörét, mert ott már működött a Teleki Téka, de később Maros megye is csatlakozott a gyűjteményt gondozó Egyesülethez.

● *Hol helyezték el a gyűjteményt?*

A múzeumalapítás után nem sokkal a gyűjteményt bevitték Sepsiszentgyörgyre, ahol már létezett a Székely Mikó kollégium, s annak az akkori főépületében, az úgynevezett Béli-házban kapott helyet. Szerződés jött létre a Kollégium és a múzeumi Alapítvány között, melynek értelmében a kollégium tanárai közül választanak múzeumőröket. Csereyné kikötötte továbbá, hogy a gyűjteményt a nagyközönség számára megtekinthetővé tegyék. Idővel azonban kiderült, hogy a Kollégiumot bővíteni kell, a Béli-szárnyat le kellett bontani, így a gyűjtemény átkerült a Kollégium főtéri szárnyának – azt hiszem – négy termébe. Közben volt olyan időszak, amikor látogatható volt a múzeum, de nem mindig. Mindenesetre igen zsúfoltan volt elhelyezve a gyűjtemény anyaga.

Az 1880-as évek végén merült fel, hogy külön épület kellene a Múzeum számára. Először egy szorgyár telkét szerezték meg és elkezdték az épület tervezését. Múzeumépületet tervezett Huszka József, aki mint fiatal rajztanár Szentgyörgyön kezdte a pályafutását, valamint Gyárfás Jenő festőművész, egyik rokona, Gyárfás Győző, aki akkoriban a város kultúrmérnöke volt. Ezek a tervek nem épültek meg, de egy időben pénzalapot kezdtek gyűjteni és a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz fordultak támogatásért.

● *Végül is hogyan kapta a fiatal Kós Károly a tervezői megbízatást?*

Ez nagyon tanulságos történet. Először a budapesti Műegyetem egyik professzorához, Hült Dezsőhöz fordultak. Az illető azonban egy szép gesztussal – mert ugye azért ez pénz és hírnevet hozott volna számára – az akkor még fiatal, huszonegynéhány éves Kós Károlynak, egykori diákjának adta át a feladatot. Behívatta, s azt mondta: „nézze fiam, maga úgymint annyit járt ezen a vidéken, én arra felé nem is voltam, nézze milyen megbízatást kaptam, nem ismerem azt a tájat, csinálja meg maga a tervet.” Kós Károly mögött akkor még nem sok alkotás állt, ebben mégis teljesen letisztult formáig jutott el. De képzeljük meg el a helyzetet: egy vidéki kisvárosba, ahol a vezetőségben ott ülnek a nagytekintélyű, keménygalléros, kifent bajszú helyi potentátok, beállít egy vasalatlan tengerészváson nadrágban járó, hosszúhajú, nyurga fiatalember és előjön egy aszimmetrikus épülettervvel! Egy kisvárosban, 1910 táján, ott ahol jó néhány középület épült abban az eklektikus, meg neobarokk, de mindenképpen arányos, a korra jellemző stílusban. És nemcsak, hogy elfogadják a tervet, hanem – hogy úgy mondjam – nyakoncspíkjuk, s majd egy évtizeden át egymás után kapja a megbízatásokat. Sajnos a világháború közbejött miatt az általa tervezett középületek jórésze nem tudott már megépülni, de a háború után, kereken ötven év alatt egy tucat terve fölépült.

A múzeum épületét még 1913-ban fölavatták, ám hamarosan jött a háború, s a gyűjtemény egy része ugyan belekerült, de hamarosan ki kellett költöztetni, s a háború alatt kórház volt. Ennek egyik fehérre meszelt ajtaja még ma is megvan.

● *Ki vezette akkoriban a múzeumot?*

Abban az időben két nagy alakja volt a gyűjteménynek. László Ferenc, akinek nagy része volt abban, hogy Kós tervét fogadták el, mert ő a város vezetőségében is benne volt, és Csutak Vilmos. László Ferenc biológianárként indult, majd régésznek képezte át magát, és az úgynevezett erósi kultúra első telepének megtalálása fűződik a nevéhez. A Székely Nemzeti Múzeum azonban a hírnevét elsősorban Csutak Vilmosnak köszönheti, aki rendkívül energikus múzeumigazgató volt.

● *Mikor sikerült véglegesen berendezni a múzeumot?*

Tulajdonképpen 1920-tól 1950-ig tartott a Székely Nemzeti Múzeum belső részének berendezése. Mert noha ebben az időszakban lezajlik a második világháború, s noha impériumváltozások következnek be, ez idő alatt épül ki a múzeum, a belső részek többszöri átrendezésével. Ekkor kerül helyére a XVIII. századból való csiki ház, amit az 1920-as években hoznak ide, mikor még egy skanzenet terveztek ide a szomszédos telek megszerzésével. Erre aztán nem került sor, sőt az 1960-as évek végén a Múzeum kertjének egy részén is tömbházakat építettek.

● *Az 1920-tól 1940-ig tartó időszakban a Székely Nemzeti Múzeum mennyire tudta betölteni bivatását? Milyen szerepe volt a két világháború között Háromszék és általában a Székelyföld kulturális életében?*

A Királyi Románia 1924-ben jogi személyként elismerte a múzeum alapítványát, elnevezését és pecsétjét, lényegében ezzel megerősítette az 1881-ben kidolgozott statutumát, amit az akkori magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hagyott jóvá. Ez mindenestre lehetővé tette a szervezet autonóm működését. Ez állt egyszer a *gyűjtemény bemutatásából*, aminek fontos eleme, hogy a feliratok három nyelvűek voltak. Nemcsak azért, hanem ezek a hagyományos erdélyi nyelvek, de a külföldi is jobban tudott tájékozódni. A kiállításokon kívül – akkori szóhasználattal élve – *estélyeket* is szerveztek. A múzeum épületében az emeleti nagyterem – a Kós-i elképzelésben a képtár – megfelelő környezet volt egy előadóterem kialakítására, népies stílusban készült, stilizált háttapsokkal berendezve, s ott szervezték az estélyeket. Műsorok füzetei is megjelentek. Nemcsak tudományterjesztés folyt, hanem zenei műsorokra is sor került. Történetesen Bartók Béla is itt adott 1927-ben zongorahangversenyt.

Aztán voltak az úgynevezett Hargita-expedíciók, amiknek azonban csak elnevezésük volt Hargita. Nyolc-úzi napos, a Székelyföld egy-egy vidékét bejáró komplex gyűjtő- és kutatóutak voltak ezek, valamelyik téma kiváló ismerőjének a vezetésével. Például a székelyudvarhelyi Bányai János geológus, Kolozsvárról Balogh Ernő az ásványtan, illetve a barlangászat ismerője,

Tulogdy János a geomorfológia tudósa, Köpeczi Sebestyén József a műemlékek feltárója vezetett egy-egy expedíciót.

● *Beszéltünk arról, hogy a Királyi Románia elismerte a Múzeum autonómiáját. Hogyan működött ez az önkormányzat?*

A Székely Nemzeti Múzeumnak volt egy vezető testülete, amely az alapszabály szerint működött, de elsősorban Csutak Vilmos volt az, aki mindenre figyelt. Rendkívül széleskörű kapcsolatai voltak, például az 50. évfordulóra kiadott évkönyvben, amit Magyarországon nemrég reprintben újra megjelentettek, Kodály Zoltán is írt, vagy Gordon Childe régész Angliából, aki az erósi kultúra anyagán keresztül került kapcsolatba László Ferencel.

Jellemző volt még a Múzeum működésére, hogy igen sokan közreműködtek, segítették a munkát. Kapcsolatban volt a Mikó kollégiummal, s a kollégiumi tanárok szerény óradíjért, vagy más juttatásért rendre bedolgoztak. Annak idején megtiszteltetés volt, hogy valamelyik tanárt, aki miután a székfoglalóját a Kollégiumban megtartotta, s azt látták, hogy valami motoz benne, Csutak felkérte, hogy dolgozzon a Múzeumnak is.

Közben volt egy szerencsétlen esemény a II. világháborúban: a gyűjtemény egy részének elszállítása, részleges megsemmisülése és szétszóródása. Ez nagyon fájdalmas, mert jó néhány Barabás Miklós kép, továbbá pótolhatatlan, XVII. századi szöttes, varrottas esett áldozatul, és az annak idején bizalommal beadott nemesi, kisnemesi kutyabőrök... nem tudom pontosan, talán kilencszáz darab. Szerencsére ezekről 1940–1945 között az Országos Levéltár fotókópiát készített, s ebből egy példány aztán visszakerült.

● *Csutak Vilmos halála után kik vezették a Múzeumot?*

Sajnos László Ferenc már korábban, ha jól emlékszem 1929-ben meghalt. Nyelvvizsgára rendelték Bukarestbe, s az izgalmakba belehalt. Így Csutak halála után volt egy rövidebb időszak, amikor nem volt a Múzeumnak markáns vezetője, majd 1938-ban Herepei János került a szervezet élére, s ott is maradt 1945-ig. Azután megint jött egy időszak, amikor egy demokratikusnak mondott tanács igazgatta a dolgokat, s egy eléggé zavaros múltú ügyvéd volt ideiglenesen a Múzeum igazgatója, de csak rövid ideig, mert aztán Székely Szabédi László került a Múzeum élére. Amikor aztán Szabédit felhívták a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemre, akkor Székely Zoltán lett az igazgató, aki már 1937-től mint fiatal régész dolgozott a Múzeumban.

● *Következik tebtát a Múzeum történetének harmadik szakasza.*

Igen. 1950-ben jött az államosítás. Ez egyben névvesztést is jelentett, s azután hol tartományi múzeum, hol pedig megyei múzeum volt a neve. A múzeumi önkormányzat is megszűnt. Ugye a Múzeumnak volt némi birtokcskaja, ebből s az alapítvány kamataiból tartotta fenn magát. Ez mind elveszett, amikor állami kezelésbe került. De azért a Múzeum tovább fejlődött. Akkor már dolgozott ott egy képzőművész, Máttis János, és az ötvenes években az egyik múzeumóri lakásban a képtár is kezdett kiépülni. Benn a főépületben pedig a természetrajz, a régészet és a történelem kapott helyet. A Múzeum jellege tehát lényegében megmaradt, sőt volt egy kétségtelen fellendülés az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején, amikor a Múzeum külső részei létesültek. Az 1960-as évek végén megnyílt Szentgyörgyön a Gyárfás Jenő Emlékház. 1969-ben a Benedek Emlékház Kisbaconban, 1972–73-ban az alsócsernátoni – előbb szerényen – tájmúzeum, amely most már alaposan kinötte magát; aztán a kézdívásárhelyi Céh-múzeum néven ismert intézmény. A hetvenes években létrejött a baróti helytörténeti gyűjtemény. Kovásznán pedig az Afrikakutató és Kőrösi Csoma életével is foglalkozó Kádár László felajánlotta a házat múzeum számára. Eredetileg arról volt szó, hogy egy Csoma Sándor Emlékmúzeumot hozunk létre, de akkor már az idő nem volt alkalmas erre, így a bukaresti A Hét című hetilap által kezdeményezett A Hét Képtára című gyűjtemény kapott otthont ebben a házban.

● *Milyen kiadványokat jelentetett meg a Múzeum?*

Első kiadványunk a Székely Nemzeti Múzeum Értesítője volt, amelynek első kötete éppen száz esztendeje, 1890-ben jelent meg. Azonkívül évente napvilágot láttak az évi jelentések és megjelent jó néhány Múzeumi Füzet is. Ezekre elsősorban a régészet nyomta rá a bélyegét, hiszen az intézmény ezzel vergődött európai hírnévre. Aztán 1955-ben megjelent a Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum Évkönyve és a megyésítéskor, tehát amikor megalakult Kovászna megye, indult – 1969-ben – az Aluta. Ez a fellendülés természetesen összefüggött azzal, hogy az időben Király Károly volt a megyei első titkár, Sylveszter Lajos foglalkozott a megye kulturális ügyeivel és kialakult a múzeumi hálózat.

● *Ha jól tudom az 1970-es évek végén, vagy az 1980-as évek elején kezdődött el a múzeum és a múzeumi munka rohamos visszafejlődése. Miben mutatkozott ez elsősorban?*

Talán először az Aluta kiadványunknál jelentkeztek a bajok. Anyagi nehézségek is fölmerültek, egyre inkább egynyelvűvé vált, sőt az 1980-as évek közepére olyan utasítást kaptunk, hogy csak román nyelven lehet megjelentetni. A Múzeum egyszéne a hanyatlását pedig az jelentette, hogy önfenntartó intézménnyé nyilvánították, amivel gyakorlatilag – szépen kifejezve – a vizuális agitáció és a pártpropaganda manufaktúrájává vált. Elkészítettek a Múzeummal ötszáz darab 100×120 cm-es tablót valami jelmonddal, s azt a megye iskolái meg kellett vegyék. Aztán elkészítettek egy másik ilyen sorozatot, azt a kilencven művelődési ház kellett megvegye. Így lett „önfenntartó” az intézmény. S aztán nem elég, hogy utóbb már propagandaműhellyé vált a Múzeum, de 1986-ban egy sajnos teljesen meggondolatlan koncepciótól vezérelve az épület egész belsejét lefestették sötétbarnára, alumíniumvázazással, falakkal össze-vissza tagolták, teljesen mesterséges világitást vezettek be, ami nemcsak funkcionális képtelenség, de az épület jellegével is teljesen ellentétes.

● *Szomorú helyzet, hiszen a Múzeum korábbi száz esztendő története igazán felemelő. Abhoz képest, hogy a történelmi Magyarország sarkában helyezkedett el, a szellemi élet élvonalában volt, régészeti eredményei révén Európa is ismerte, és nem kevés jeles tudós dolgozott és került ki a falai közül. Ha Kós Károlyt nem is sorolom ide – bár ahogy Kós neve jellemzi a Múzeumot, a Múzeum eredetisége is hozzájárult Kós Károly bírtetéhez –, már beszéltünk Csutak Vilmosról, László Ferencről, Szabédi Lászlóról; itt dolgozott Herepei János – nemrég jelent meg Budapesten a Házsongárdi temetőről szóló monográfiája –, a levéltáros Árvay József, a régész Székely Zoltán; Balassa Iván, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke; a mesegyűjtő Kónya Samu, vagy a ma is ott dolgozó, néprajzos Gazda Klári; csupa kiváló személyiség. Ilyen szellemi magasztalok folytatásaként választottak meg téged, és vállaltad el 1990-ben a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságát. Hogyan történt ez a találkozás?*

Az utódlás kérdése már régebben fölmerült, hiszen Székely Zoltán 78 évesen ment most nyugdíjba, nagy és nehéz időt dolgozott végig. Mivel a Múzeum fő jellege a régészet volt, természetesen tartottuk, hogy László Ferenc unokája, aki a laji-i egyetemen dolgozik mint régész, hazajön. Január végén meg is választották őt igazgatónak, de nem vállalta. Akkor a Múzeum kollektívája új gyűlést tartott, áthívtak a szomszédos iskolából... nekem csak úgy zúgott a fejem.

● *A múzeumi munkával eddig is kapcsolatban voltál?*

Külső munkatársként, egy ideig pedig a tudományos tanácsnak is tagja voltam. Amikor nem volt természetrajzosa a Múzeumnak még az ötvenes években, megkértek volt, hogy a természetrajzi kiállítás egy részét rendezzem. 1965-ben volt egy fényképképzőiskolám, amely az akkori Sepsis-rájon műemlékeit mutatta be. Így aztán a Múzeummal elsősorban a műemlékeken keresztül voltam kapcsolatban, mert ha lebontási javaslatok érkeztek az itteni tsz-ek részéről, akkor tőlem kértek véleményt. Meg kell mondanom, hogy a bukaresti műemlékesek minden esetben becsületesen viselkedtek, javaslatomra mindig megjött a lebontást megtiltó válasz.

● *Ezek az előzmények bizonyára közrejátszottak abban, hogy a Múzeumban dolgozók választása rád esett, s abban is, hogy elvállaltad. A családi gyökereid szintén ide kötnék*

A családi gyökereim háromszékiek, Nagyborosnyó felé vezetnek. Véletlenül éppen Brassóban születtem, mert apám akkor ott volt postai alkalmazott, de aztán hamarosan áthelyezték Sepsiszentgyörgyre.

● *Voltak-e a Múzeum vezetésével kapcsolatban elképzeléseid, s mit tudtál ezekből eddig megvalósítani? Egyáltalában: mi változott az első fél év alatt a Múzeumban?*

Mindenekelőtt visszakarta a régi nevét. Egy jogtanácsos kikurkászta, hogy az a törvény, aminek alapján 1924-ben a királyi román állam elismerte ezt a nevet, az máig érvényben van. Azután a bejárati részt sikerült megtisztítani attól a három vagy négyszáz szekrényajtótól, amivel a falakat kitapétázták, és március 15-ére készen volt az 1848-as kiállítás. A néprajzi részen a tavaszi ünnepkör népszokásairól készítettünk húsvétra kiállítást, amiben újdonság, hogy a vallásos vonások is helyet kaptak, amiről eddig szó sem lehetett. Újra kell rendezni a történelmi kiállítást, amiben ugyan sok értékes részlet volt, de azokat elnyomták a nagyméretű, propagandisztikus másolatok. Panoptikum-szerűvé tették az egész látványt, én még a tanulómat sem szívesen vittem el arra a kiállításra.

A mostani negyvennyolcas kiállítás helyén egy előadótermet szeretnénk kialakítani, hogy újra megvalósulhasson az ismeretterjesztés, a kiállítás pedig szervesen beépülne az általános történelmi részbe. A legközelebbi esemény szeptember végén, a Mikes Kelemen Emlékkiállítás. Erre az alkalomra ideiglenes kiállítás nyílik Szentgyörgyön, vele egy időben pedig Zagonban, a helyreállított mikesszentkereszti udvarház boltoszatos termében lesz állandó kiállítás.

● *És a távolabbi célkitűzések?*

A néprajzi kiállítást, ami átvészelte az elmúlt időszakot, egy kicsit át kell rendezni, megfelelő feliratokkal kell ellátni, és rendszeresen meg kell oldani a világítását. Létre kell hozni az emeleten az egységes régészeti és történeti kiállítást, a földszinten lévő három teremben egy olyan kiállítást tervezünk, amelynek az ideiglenes címe: *Európai párhuzamok*. Ennek a koncepciója most kristályosodik. Rengeteg izgalmas dolog van. Például a mezőgazdasági eszközöknél: amiket itt Közép-kelet Európában a múlt században vagy e század elején használtak, a középkori miniatúrák és a régi naptárak bizonyossága szerint az 1300-as években is pont ugyanezeket ismerték – Nyugat-Európában. Ezeket a párhuzamokat szeretnénk egy kicsit kibontani. Vagy itt vannak a gótikának a töredékes emlékei, az erdélyi virágos reneszansz néhány nagyon szép emléke... megkeresnénk Európában, hogy tulajdonképpen hol is van ezeknek a helyük. Továbbá a művelődéstörténeti anyag kapcsolata Hollandiával, másokkal... Egyáltalában: az olasz-bástyás várak, templomkastélyok előfordulása, eredetük feltárása, visszavezetése...

Ujraindul az Aluta is – mint a Székely Nemzeti Múzeum Értesítője –, és most már helyet kap majd benne például a Sepsiszentgyörgyi Pantheon, a szentgyörgyi református temető, vagy a szentgyörgyi zsidó temető sírkövei. Ilyesmire eddig nem is lehetett gondolni. Meg kellene indítani a Múzeumi Füzeteket is. Aztán ki kellene adni egy figurális várostérképet. A jelenlegi kőtár nagy részét is be lehetne építeni a belső gyűjteménybe, mert most csak úgy szerteszt hevernek ezek a kövek. A Múzeum kertjében lévő eredetileg tudatosan összeválogatott fák és cserjék négy nyelvű névtáblával való ellátása is fontos volna.

● *Ezek a szépen körvonalazódó elképzelések bizonyára sok fejlődést okoznak, de sok örömet is jelentenek majd, hiszen az ilyen szellemi vajúdás a legszebb az értelmiségi munkában. Mi az, ami miatt a leginkább fáj a fejed? Mi aggaszt, mi nyomaszt?*

Először is megéreztük azt, hogy néhány munkatárs átköltözött Magyarországra. Éppen akkor, amikor valóban megnyíltak előttünk a lehetőségek, s nagy szükségünk lenne rájuk. A másik az, hogy pénzt ugyan kaptunk a megye vezetőségétől, építésre, tatarozásra, helyreállításra, de az építőanyagok beszerzésének lehetőségei rendkívül korlátozottak. Nincs ember se, aki csinálja, Csernátonban például eltűntek az ácsok: átmentek Magyarországra... Az irányítással kapcsolatban csak annyit, hogy még nincs új múzeumi törvény, de új műemléki törvény sincs. Csak egy javaslat van a műemlékek új összeírásáról, ami roppant jelentőségű lenne, de még csak elképzelés.

● *Helyreállbat-e a Múzeum önkormányzata?*

Tulajdonképpen ez volna a megoldás. Egy ténylegesen működő, a régi – bár kissé már elcsépelet – szóval megnevezve: a Múzeumbarátok Köre, ami nagyon sokszor formálissá vált, de erre a Múzeum hagyománya alapján is lehetőség volna. Ehhez azonban a bizalmat kellene a Múzeum iránt helyreállítani, mert az az igazság, hogy itt nem egyszer került sor holmi elkönfiskálásokra. Családi tulajdonban lévő kardot, vasalt utazóládát a milícia segítségével nyilvántartásba vettek, „nemzeti kincsnek” nyilvánítottak, s elvették a tulajdonosától azzal, hogy majd a múzeumba kerül. Ez bizony nem növelte a Múzeum iránti bizalmat.

Sajnos a társadalom szélesebb tömegeire most azonnal nem lehet közvetlenül számítani. Érdekes módon: a sok megszorítás után, ahogy megszűnt a béklyó, az emberekből nem tör ki elemi erővel a „na végre, most aztán lehet!” érzése, hanem egyfajta várakozás jellemző rájuk. Olyan ez, mint amikor valakinek nagy erőfeszítést kell tennie több napon keresztül. A végén már nem is igen érzi a fáradtságot, de utána jön a teljes letargia. Túl hosszú ideig voltak sokkos állapotban, s el kell telnie egy időnek, amíg az emberekben feloldódik ez a görcsös életérzés.

Nem a börtönnek, nem magamnak, hanem a Jóistennek tartozom hálával

Buda Ferenc költővel beszélget Frigyesy Ágnes

● *1979-ben Lakitelken elmondott megnyitó beszéde nem jelenbetett meg a Forrás 1979/9. számában. A szöveg gépírásban terjedt, nyomtatásban először Nyugat-Európában látott napvilágot a Kéziratok magyar irodalom a Kárpát medencében című könyvben. Ebben a beszélgetésben kérdezi: „Hol bát a baza, mi bát a baza? Rajta, keressük meg!” Tizenegy év eltelte után hogyan látja, megtaláltuk-e és milyennek látja ezt a Hazát?*

Erre nagyon röviden válaszolhatok: az a haza ma is megvan, ám jóllehet immár ránk van bízva, most sem tudunk vele úgy bánni, ahogyan kellene. Ahelyett egymással akarunk elbánni.

● *Nincs olyan veszélyérzete, hogy újból elveszíthetjük a Hazát, amikor végre a kezünkbe vebetnénk?*

Hogyne volna. S ez annál keservesebb lenne, mert másokat ezúttal aligha okolhatnánk emiatt. Eddig volt kire hivatkozni: tatárra, törökre, németre, oroszra, de most csak magunkat kárhoztathatjuk.

● *Miben látja az okát annak, hogy esetleg nem tudunk gazdálkodni a lebetősséggel?*

Emberi gyarlóságban, ostobaságban, egyéni és csoportos önzésben. Sokan az együtt, vagy félig-meddig együtt gondolkodók is inkább a hatalomra törekszenek, mintsem a szolgálatra. Mások pedig most érzik megérettnek a helyzetet a törlesztésre. Az igazán meghurcoltak, az igazán megkínzottak, meggyötörtek nemigen foglalkoznak a bosszú gondolatával. Göncz Árpád neve kapóra jön, de másokat is említhetnék példa gyanánt. Persze tévedés ne essék nem a jogos igazságszolgáltatás ellen szólok. Vannak olyanok is szép számmal, akik korábban cinkosul hallgattak vagy a farkasokkal együtt üvöltöttek, most pedig magukat egykori ellenzékiként föltüntetve iparkodnak az új történelmi széljáráshoz igazodva ismét elindulni, elégszámra.

● *1957-ben ön a versei miatt egy évre börtönbe kerül. Most nem az érdekelne, hogy mit vett el öntől az az egy év, hanem az, hogy mit adott?*

Jó a kérdés, mert valóban inkább kaptam, mint vesztettem. (Amit vesztettem, arra nem érdemes szót fecsérelni: akkor még telt miből.) Kaptam mindenekelőtt egy olyan felsőfokú képzést, elsősorban lélekismeretből, amelyet az ember szabadlábbon csak hosszú évek során tud megszerezni. Tagja lehettem egy olyan közösségnek, amely kivetette magából azt, ami szemét, ami hamis, ami mocsok, ami embertelen. Mert hiszen jó tudni: odabent legalább akkora kísértésnek van az ember kitéve, mint idekint, csak mások az eszközök. Egyszerűbbek, lealibbék. Olykor elég egy nagyobb meritókanálnyi leves, s az emberek már készek lealjasodni érte. Ám ahol az ember nemhogy egy fedél alatt, de hat paralelogramma közé öszezárva él a többiekkel, ott nem kendőzheti el tartósan a valódi arcát. S még valami, amiért voltaképpen nem a börtönnek, nem magamnak, hanem a Jóistennek tartozom hálával. Jóllehet indulatos ember vagyok, máig is az maradtam sajnos – ez sokszor másoknak fájdalmat meg bajt okoz –, végül is sikerült úgy kikerülnöm onnét, hogy nem maradt bosszúvágy bennem. De ez nyilván fölsőbb segítség révén, s nem a magam erejéből alakult így.

● *Az önt börtönbe juttató versek egészen máig nem látbattak napvilágot?*

Egy kivételével: Pesten esik a hó című versem szerepel a második kötetemben az Ébresszen aranyóp címűben. Ezért az egyért nem is tudom, miért kellett börtönben ülnöm. Bár akkoriban kevés is elég volt, hogy az embert bezárják. A másik kettő valóban kemény volt. A börtönben írt verseim cigarettapapírra másolva csempésztem ki szabadulásomkor. Ezek később elkallódtak a sok költözés folyamán, így a fejemben őrizgettem őket jóideig.

● *Ha jól tudom, ön akkoriban Für Lajosra, a jelenlegi honvédelmi miniszterre bízta megőrzés céljából a versek egy példányát.*

Igen. Megismerkedésünkkor ő végzős tanárjelölt volt, én negyedikes gimnazista. Később ő tanársegéd a történelem tanszéken, én pedig magyar–orosz szakos egyetemi hallgató. De amikor rábízta a verseket, már egyikünk sem volt az egyetemen. Engem kirúgtak, őt is eltávolították.

● *A börtön bagyott-e önben félelem-nyomokat?*

Fokozatosan, lassan múltó félelem, szorongás, vagy hogy még szebb szóval mondjam: fóbia volt bennem, az egyenruhától való irtózat. Hetek teltek el, s ha csak megláttam az utcán egy tűzoltót, akinek szürke egyenruhája volt, átmentem a másik oldalra, mert nem tudtam elviselni a közelségét.

● *A szabadságot hogy építette ki önmagában?*

Lassacskán. Valójában nem is a hatalomtól féltém. Iszonyodásom fizikai irtózat volt, mint amikor az ember egy bizonyos szagtól undorodik, vagy egy csikorgó hang sérti a fülét. Mivel a hatalom természetét megismertem, nem kellett annyira félnem tőle, hisz az ismerentől fél az ember. Tudtam, hogy mik az esélyeim, mi várhat rám, mivel kell számolnom.

● *Ezek az évtizedekig őrzött versek, most előkerültek Für Lajos ládájából. Meg fognak-e jelenni?*

Igen. Egyenként meg is jelentek már tavaly különböző folyóiratokban. Nem mindegyik, mert minden zsenget nem bocsát az ember nyilvánosság elé akkor sem, ha dokumentum értékű. Kiválogattam és összeszerkesztettem belőlük egy kötetre valót. Ez az egésznek talán kétharmada lehet.

● *A verseket újból olvasni milyen érzés volt?*

Egyfelől harmincegynéhány év után az akkori élmények előjöttek megfrissülve. Ráláttam akkori húszéves önmagamra. Ennyi most a gyermekeim átlagéletkora. Másfelől ébren maradt bennem az az összehúzott szemű és gyanakvó ellenőr, aki igyekszik végigszálazni, hol van még benne hiba? Nos volt benne jócskán. Azt sem hallgathatom el, hogy itt-ott belejavítottam, de csak annyira, hogy az eredeti hitelességét megtartva olvashatóbb legyen. Az Arany János Kiadó jóvoltából jelenik meg a kötet.

● *Őn Nagy Lászlóban látta a „tartást, a gerincet, a művet és a tetteket együtt.” Hogyan látja, összefügg-e minden esetben a jellem, a tett és a mű? Vagyis lebet-e például jellemtelenül nagy művet írni, esetleg mást tenni és mást írni?*

Ez nagyon nehéz probléma. Ezelőtt még néhány évvel is jobban rávágtam volna, hogy nem lehet. Azóta már elgondolkodom, mielőtt válaszolnék, mert valóban nagy jellem kell ahhoz, hogy nagy műveket alkosson valaki; csak hogy az alkotó ember alighanem más kritériumok alá veendő. Vegyük például Ady Endrét, vagy Arany Jánost. Nézzük az utóbbit! Nemrég polémia volt, ha jól emlékszem a Magyar Naplóban, Eörsi és Domokos Mátyás között arról, hogy valóban olyan bátor ember volt-e Arany János, mint ahogy az A walesi bárdok-ból kitetszik. Eörsi igyekezett az ellenkezőjét bizonygatni, sőt téves adatokra támaszkodva azt hangoztatta, hogy a kiegyezés után 10 évvel jelentek meg A walesi bárdok. Tagadhatatlan, hogy Arany János rendkívül szorongásos ember volt, csekély önbizalommal. Sajátos hősiességének értéke épp ebből adódik, hisz könnyű annak bátornak lenni, akinek megvan ehhez minden fizikai és lelki adottsága. Sőt megvannak hozzá a hiányai, azaz: nem ismeri föl a veszélyt. Ady Endre, akinek az életét és halálát nagyjából tudjuk: csapodársága, gyengesége, bevalótt femini vonásai ellenére hatalmas jellem volt, mert a Műben nem ismert megalkuvást. Mai példákat is lehetne mondani, ám ezek még túl frissek.

● *Hogyan látja a költőknek a szerepét a nemzeti sorskérdésekben? Mennyire befolyásolhatnak, indíthatnak el folyamatokat? Gondolok itt a jelenkori változásokra, amelyeknek bajnalán szinte írók, költők „hajoltak össze”. Mekkora ma egy művész lebetősége, mennyire tudja besugározni a történelmi jelent?*

A költők ma lassacskán az asztal végére szorúlnak. Van olyan hang is, hogy az irodalom most nyeri el valódi funkcióját. Valóban egészségtelen jelenség volt, amikor az írók, költők voltak kénytelenek megoldásra törekedni olyan kérdésekben, ami elsősorban nem az ő dolguk lett volna, hanem az államférfiaké, közigazdászoké – és még sorolhatnám tovább a szakmákat. Magam, örvendenék legjobban, ha ez a kénytelen szerep valóban megszűne. Pontosabban: megszűnnének azok az okok, amelyek ezt a szerepet az írókból, költőkből kikényszerítették. Az emberi lét alapvető problémáit semmiféle politika nem tudja megoldani. Nem is az a dolga. A politika – legalábbis eszményi értelemben – arra való, hogy az emberi társadalmat működőképessé tegye. A lélek és lélek közötti viszony továbbra is ki fog rekedni a politika szférájából. S itt marad meg a szerepe továbbra is az irodalomnak. Mert megpróbálja keresni a választ a kérdésekre, s ha a választ nem is találja meg minden esetben, de legalább megpróbálja kimondani azokat a kérdéseket, amelyek minden emberben ott gomolyognak, csak nem tudnak megformálódni.

● *Mennyire érzékeli azt a kettősséget, hogy egyfelől a művészek óriási dolgokra képesek – gondolok itt például Lakitelekre –, másfelől viszont előtérbe kerülhet a fölöslegesség érzése, hisz egyre kevesebb idő marad olvasásra. Hasztalan vonít-e a költő?*

A költők mindig hasztalan vonítanak. Ebből többféle dolog eredhet: 1. Nem vonít a költő, hallgat. 2. Vonít továbbra is, míg csak be nem reked vagy a tüdejét ki nem ordítja. 3. Magába vonul és teszi a dolgát hallgatván a belső parancsra, s nem fontolgatja, hogy ez most kell-e vagy nem. Hisz valamire való író vagy költő nem szállhat versenybe a világi bazárokat elborító habzsolni valóval. Ám remélem, hogy ez majd elforrja magát, s amikor már mindenki megcsömörlik, sárgaságot kap tőle, addigra talán az igazira is ráéreznek az emberek.

● *Őnben mit mond a belső parancs?*

Azt, hogy dolgozzam: írjak, fordítsak. Családi gondjaim s a jelen kilátásai révén viszont olykor azt fontolgatom: vajon nem volna-e jobb vagont kirakni?

● *Ebben a kissé kilátástalan helyzetben mégis megkérdezem, mit jelent önnek a teremtés, hisz hat gyermeke van, költő, farag és földet művel?*

Mindannyian viseljük Isten képét és hasonlatosságát, azaz: szabad akaratú, alkotóképes lények vagyunk. Szabadságunk: a választás szabadsága jó és rossz között. Ha küzdeni kell, hát az többnyire nem a teremtés kínja, hanem a választásé. Ezzel együtt is számomra a teremtés: a munka. S ez a szláv eredetű szó – mint tudjuk – gyötrelmet jelent. Ám e gyötrelmet örömmel elviselem.

● *Ugorjunk kicsit vissza az időben. Ön a Forrás című irodalmi lap versrovát szerkesztője. Milyen gátoló tényezők voltak egy-egy vers megjelenése körül, mert gondolom – sajnós – nemcsak az érték számított.*

Tudjuk mindnyájan, miféle szempontok befolyásolták a szerkesztői szándékokat – elsősorban a főszerkesztőkét. Ezek enyhén szólva, nem esztétikaiak voltak. Mindazonáltal ezen belül is volt mozgásteret a tisztességnek. Ezt a mozgástér ki lehetett maximálisan használni, de az ütközésektől is óvakodva. Volt idő, amikor a Forrásnak nem kellett szégyenkeznie, volt, amidőn nem volt mivel büszkélkednie. A külső kényszerek ideje azonban elmúlt.

● *Teljes mértékben?*

Remélem. Ma még az is bátor lehet, aki korábban mukkanni sem mert. Mi – kötődve ehhez a tájhoz, de nem beleragadva – megbízható értékek közreadására törekszünk továbbra is. Túl nagy társadalmi igény nincsen rá, így fennmaradásunk eléggé kockázatos. Őszintén szólva nem sokat töprengünk azon, hogy ez bátorság-e avagy nem.

Feszty Masa festményei a domaházi templomban

Kisbenedek Joachimnéval beszélget Kerékyártó Mihály

Domaháza 1200 lelket számláló észak-magyarországi palóc település Ózd és Salgótarján között, Csehszlovákia határa közelében. Kevesen tudják, hogy a domaházi katolikus templomban lévő freskókat Jókai Mór unokája: Feszty Masa festette.

A faluban érdeklődésemre a sekrestyés házához irányítottak. Özv. Kisbenedek Joachimné – Hermina néni – barátságosan fogad. Néhány perc és már indulunk is a 150–200 méterre lévő templomhoz.

● *Hermina néni ismerte a festőművészt?*

Feszty Masát? Masa nénit? Már hogyné ismertem volna. Itt lakott a faluban a plébánián, műtermét is itt rendezte be.

● *Hogyan került Feszty Masa Domabázára?*

Annak idején a plébánosunk házvezetőnője, aki szinte minden pénzét a templomra költötte, elhatározta, hogy az oltárkép oldalára is készíttet festményt. Ennek érdekében felkereste Feszty Masát. Ő azonban idős korára való tekintettel nem vállalta a kép elkészítését. Javasolta, hogy bízzák meg egyik tanítványát. A tanítvány meg is festette, de az nem nyerte meg a domaházi hívők tetszését. Masa nénit bántotta a helyzet, ezért felajánlotta, hogy átjavítja a képet. Ám végül is újat készített. Ez az alkotás annyira megtetszett a falubelieknek, hogy nyomban megrendeltek egy másikat is. A falusiak megszerették ezt a képet is, ő pedig megszerette a falut. Egy alkalommal Masa néni azt mondta a plébános úrnak, hogy készít róla egy portrét. A plébános úr köszönettel vette az ajánlatot, de az volt a kívánsága hogy a portré helyett inkább a keresztút utolsó stációját készítse el Masa néni. Végül is Feszty Masa megfestette a teljes keresztutat, mind a 14 állomással.

● *Modelleket használt a művésznő?*

Művésznő? Nem engedte, hogy így szólítsák. „Én csak Masa néni vagyok” mondta. Sokan álltak neki modellt. Például az én kislányom is, amikor a bal oldali oltárképet festette. A betlehemi jelenetnél Máriát egy ózdi orvosnőről mintázta. Kohut Magdáról is mintázott egy nőalakot. De a legtöbb modelljét a domaházi hívők közül választotta ki. Mire végén megállt a templom ajtajánál, s figyelte az embereket. Főként az arcokra és a kezekre koncentrált. A világon ő tudott a legszebb szemet festeni. Szamarat és birkát is vittek be a műtermébe modellnek.

Szinte mindennap festett. Volt amikor csak két-három órát, de volt olyan is, hogy egész nap. Halála előtt nem sokkal a szeme megbetegedett, meg is kellett műteni. Ennek ellenére sem hagyta abba a festést. Egyszer meg is kérdeztem tőle: hogy tudja megfesteni ezeket a képeket, hiszen gyengén lát. Mire ő azt válaszolta: az őrangyalom irányítja a kezemet. Nagyon megszerettük, s ő is szeretett itt élni. Amikor meghalt, itt a templomban ravataloztuk fel. Az egész falu eljött búcsút venni tőle. Szeretett volna Domaházán nyugodni, de hozzátartozói Budapesten temették el, a Kerepesi temetőbe édesanyja és nagyanyja mellé.

A templom előterében bal oldalt két bekeretezett írás látható. Az egyik Feszty Masa kézírását őrzi a másik egy emlékeztető, amelyen egyebek között ez áll: Feszty Masa festőművész 1975. november 1-jén költözött a domaházi plébániára és itt élt haláláig, 1979. március 1-jéig. Megfáradva az évek terhetől jött ide, de a falu békés csendjében új életre támadt és fáradhatatlanul dolgozott. A templom szinte valamennyi festménye az ő alkotása. (A képeket lásd a 132. oldalon.)